

УДК 373.2/5.016:070/159.955.4/.5

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(36\)-892-909](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-892-909)

Бортнюк Тетяна Юріївна кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, тел.: (050) 339-99-19, <https://orcid.org/0000-0001-9673-1366>

Горбач Надія Василівна кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, тел.: (096) 957-61-68, <https://orcid.org/0000-0002-5593-6952>

Голя Галина Миколаївна доктор філософії з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, старший викладач кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, тел.: (066) 314- 60-19, <https://orcid.org/0000-0001-6529-7296>

Здіховська Тетяна Вікторівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: (097) 913-13-76, <https://orcid.org/0000-0001-7375-3431>

РОБОТА З МЕДІАТЕКСТАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку критичного мислення в дітей дошкільного віку та молодших школярів. Робота з медіатекстами розглядається як ефективний інструмент для його формування. Автори підкреслюють, що в умовах модернізації української освіти та викликів сьогодення здатність критично мислити є не просто даниною моді, а життєво необхідною компетентністю для успішної самореалізації особистості. Технологія формування критичного мислення розглядається як одна з інноваційних освітніх технологій, яка забезпечує опанування школярами знань, умінь, навичок, життєвого досвіду, які в свою чергу трансформуються в компетенції.

У статті аналізуються історичні витоки досліджень критичного мислення в зарубіжній педагогіці й психології та значний внесок українських науковців у розробку концептуальних засад і методичного забезпечення педагогічної інноватики.

Особлива увага приділяється поняттю «медіатекст», його значенню та функціям (інформаційній, комунікаційній, евристичній, аксіологічній, онтологічній, мотиваційній). Автори демонструють, як інтеграція медіатекстів у освітній процес – через роботу з ілюстрованими книгами, мультфільмами, фотоколажами, коміксами, фотомоделюванням – сприяє розвитку критичного мислення та медіаграмотності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. На конкретних прикладах завдань з підручників «Українська мова» та «Я досліджую світ» для початкової школи показано, як медіатексти можуть бути використані для аналізу, інтерпретації та критичної оцінки інформації, а також для стимулювання творчої діяльності учнів, що в майбутньому сприятиме формуванню свідомої особистості громадянина та конкурентоздатного фахівця на ринку праці.

Ключові слова: критичне мислення, медіатекст, заклад дошкільної освіти, діти дошкільного віку, початкова школа, молодші школярі, мовно-літературна освітня галузь, соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь, природнича освітня галузь, громадянська та історична освітня галузь, інтегрований курс «Я досліджую світ».

Bortniuk Tetiana Yuriyivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Pedagogy, Psychology and Methodology of Primary Education, Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council, Lutsk, tel.: (050) 339-99-19, <https://orcid.org/0000-0001-9673-1366>

Horbach Nadiia Vasylivna Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Department of General Pedagogy, Psychology and Methodology of Primary Education, Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council, Lutsk, tel.: (096) 957-61-68, <https://orcid.org/0000-0002-5593-6952>

Golya Halyna Mykolayivna Doctor of Philosophy in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Natural Sciences and Mathematics, Worldview Education and Information Technologies, Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council, Lutsk, <https://orcid.org/0000-0001-6529-7296>

Zdikhovska Tetiana Viktorivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, tel.: (097) 913-13-76, <https://orcid.org/0000-0001-7375-3431>

WORKING WITH MEDIA TEXTS AS A TOOL FOR FORMATION OF STUDENTS' CRITICAL THINKING

Abstract. The article is devoted to the topical problem of the development of critical thinking in preschool children and younger schoolchildren. Working with media texts is considered as an effective means for its formation.

The authors emphasize that in the conditions of modernization of Ukrainian education and current challenges, the ability to think critically is not just a tribute to fashion, but a vital competence for the successful self-realization of the individual.

The technology of forming critical thinking is considered as one of the innovative educational technologies that ensures the mastery of knowledge, abilities, skills, and life experience by schoolchildren, which in turn are transformed into competencies.

The article analyzes the historical origins of critical thinking research in foreign pedagogy and psychology and the significant contribution of Ukrainian scientists to the development of conceptual foundations and methodological support for pedagogical innovation.

Special attention is paid to the concept of «media text», its meaning and functions (informational, communicative, heuristic, axiological, ontological, motivational).

The authors demonstrate how the integration of media texts into the educational process – through work with illustrated books, cartoons, photo collages, comics, photo modeling – contributes to the development of critical thinking and media literacy. Specific examples of tasks from the textbooks «Ukrainian Language» and «I Explore the World» for primary school show how media texts can be used to analyze, interpret and critically evaluate information, as well as to stimulate students' creative activity. This will contribute to the formation of a conscious personality of a citizen and a competitive specialist in the labour market in the future.

Keywords: critical thinking, media text, preschool educational institution, preschool children, elementary school, younger schoolchildren, language and literature educational branch, social and health-saving educational branch, natural science education branch, civic and historical education branch, integrated course «I explore the world».

Постановка проблеми. Модернізація та реформування системи освіти в Україні передбачає зміну її орієнтирів на особистісний розвиток здобувачів освіти, новий зміст, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві. Виклики сучасності та реалії небезпечного сьогодення в Україні актуалізують питання формування вміння критично мислити, об'єктивно оцінювати явища навколишньої дійсності, процеси, події. Базовий компонент дошкільної освіти [1], концепція Нової української школи [2], Державний стандарт початкової освіти [3] особливо наголошують на важливості формування ключових компетентностей у дітей дошкільного віку та молодших школярів. Ключові компетентності Базового компонента дошкільної освіти продовжуються в Держстандарті початкової освіти за окремими освітніми галузями. Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння, як критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами [3]. Тож формування та розвиток критичного мислення здобувачів початкової та дошкільної освіти є одним із пріоритетів сучасного вітчизняного освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток критичного мислення як освітньої інновації вперше став темою для обговорення в США у 70–80 роках XX століття. З того часу тема критичного мислення здобула широке визнання і є однією з ключових напрямків у зарубіжній педагогіці та психології. Серед перших дослідників цієї тематики були такі видатні постаті, як А. Кроуфорд, Дж. Дьюї, Ж. Піаже та Дж. Макінстер.

Ця тема активно досліджується і в Україні. Вітчизняні науковці плідно працюють над концептуальними засадами та методичним забезпеченням педагогічних інновацій, що стосуються розвитку критичного мислення.

Серед них – І. Бех, О. Белкіна, О. Богданова, О. Волошенюк, І. Дичківська, О. Дубасенюк, Н. Ларіонова, В. Паламарчук, І. Старагіна та інші. Досліджує питання розвитку критичного мислення саме в дітей молодшого шкільного віку О. Пошетун [4, 5, 6], це знайшло відображення в її численних працях та створенні освітньої платформи «Критичне мислення».

Запорукою введення технології розвитку критичного мислення молодших школярів в освітній процес початкової школи є наукові дослідження Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Гончаренка, О. Савченко та ін.

Проблемі формування комунікативної культури дошкільників засобами медіаосвіти присвячені наукові публікації А. Богуш, Н. Гавриш. Над дослідженням особливостей підготовки майбутніх педагогів до використання сучасних медіазасобів у взаємодії з дітьми дошкільного віку

працюють науковці О. Ковшар, О. Кравчишина, О. Качура, К. Крутій, О. Літиченко, Т. Чашка та інші.

Учені-дослідники акцентують увагу на важливості формування та розвитку навичок осмислювати навчальний матеріал самостійно, аналізувати, знаходити рішення для проблемних ситуацій, робити висновки. Стрімкий розвиток медіапростору обумовлює нагальну потребу в цілеспрямованій підготовці підростаючого покоління до критичного й безпечного користування ним.

Відтак **метою статті** є розкрити особливості роботи з медіатекстом як інструментом розвитку критичного мислення здобувачів початкової та дошкільної освіти, спираючись на медіатексти, вміщені в підручниках «Українська мова» і «Я досліджую світ», дидактичні матеріали для закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У наш час розвиток критичного мислення є надзвичайно важливим для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, адже це потужний інструмент для формування особистості. Саме тому критичне мислення повинно бути невід'ємною частиною основних освітніх результатів як у дошкільній, так і в шкільній освіті. Сучасна освіта має на меті не просто навчити дітей науковим ідеям, а й мотивувати їх мислити критично. Це означає вміння застосовувати отримані знання для покращення власного життя, розвитку країни та світу загалом. А отже, потенціал критичного мислення стає фундаментом для забезпечення якісного життя та досягнення життєвого успіху кожної людини [7, С. 18]. Тому сьогодні питання теорії та практики розвитку критичного мислення потребують дослідження насамперед у дидактичній площині задля розробки та впровадження дієвих педагогічних моделей, що можуть бути інтегровані в навчальний процес закладів освіти.

Тож педагогічна спільнота активно реалізовує компетентнісний підхід у навчанні, закладає основи важливих компетенцій, які допоможуть ефективно діяти в життєвих ситуаціях і вирішувати повсякденні проблеми.

Сучасні освітні стандарти передбачають, що діти дошкільного та шкільного віку повинні вміти виокремлювати, аналізувати, інтерпретувати та критично оцінювати інформацію з різних медіатекстів, а також використовувати її для власного розвитку. Це також стосується здатності створювати власні медіатексти та ефективно спілкуватися онлайн. Щоб досягти цього, школярам необхідно навчитися працювати з різними типами медіа; критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення свого досвіду; створювати медіатексти та взаємодіяти з іншими особами в режимі реального часу, тобто в онлайн-режимі. Необхідною навичкою є аналіз медіатекстів, що доступні через різноманітні медіа:

аудіальні (аудіокнижки, радіопередачі, радіореклама); візуальні (рекламні листівки, комікси, дитячі журнали); аудіовізуальні (відеореклама, мультфільми, телепрограми, вебсайти, комп'ютерні ігри). Тому можемо стверджувати, що на уроках з предметів мовно-літературної, природничої, громадянської та історичної освітніх галузей робота з медіатекстами має сприяти розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти. Адже в сучасних умовах нашого суспільства критичне мислення стало не лише модною освітньою тенденцією, а й необхідною життєвою навичкою.

Співзасновниця освітньої платформи «Критичне мислення», член-кореспондент НАПН України О. Пометун визначає термін «критичне мислення» як здатність аналізувати інформацію об'єктивно, раціонально та обґрунтовано. У педагогічному контексті критичне мислення розглядається як сукупність розумових операцій, які характеризуються здатністю людини аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; бачити проблеми, ставити запитання; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його [8, С. 18].

Для педагогів початкової та дошкільної освіти поняття «медіатекст», з одного боку, є досить новим. На перший погляд, воно недостатньо описане в методичній літературі, однак з іншого – потреба часто використовувати медіатексти в освітньому процесі дає змогу вчителям та вихователям широко розуміти це явище та розглядати будь-який текст, що доступний через сучасні медіа (газети, журнали, радіо, телебачення, телефон, інтернет тощо), як медіатекст [9, С. 40]. Зауважимо, що медіатекст (media text, media construct) – це повідомлення, викладене в будь-якому жанрі медіа: газетній статті, телепередачі, відеокліпі, фільмі [10, С. 10].

Українська дослідниця Г. Онкович розглядає медіатекст (текст масової інформації, текст масмедіа, мережевий текст) як критерій розвитку особистості [11, С. 84]. Педагог В. Шуляр пропонує таке визначення медіатексту як дидактичної категорії: «медіатекст – особистісно й соціально значущий навчальний медіапродукт співпраці суб'єктів педагогічного процесу медіачитаача й медіасловесника» [12, С. 332]. Науковець класифікує медіатексти за каналом комунікації / поширення (друковані, теле- й радіотексти, мережеві), формою (фактурою), функціонально-жанровим критерієм, тематичною домінантою та іншими особливостями.

На слушну думку Н. Бондаренко, медіатекст – це зручний спосіб обміну інформацією, що водночас впливає на соціальне сприйняття та мислення людини. Хоча інформація інтерпретується крізь призму цінностей автора, зміст медіатекстів формує світогляд, переконання, уподобання, упредження та стереотипи читача. Він створює сприятливий інформаційний та

освітній простір, заощаджуючи ваш час та зусилля, необхідні для сприйняття, відбору, обробки, осмислення та засвоєння інформації [13].

Медіатексти виконують кілька ключових функцій: мотиваційну, інформаційну, комунікаційну, евристичну, аксіологічну та онтологічну. Так, інформаційна функція полягає в роз'ясненні фактів, подій, явищ та процесів, що відбуваються або відбувалися в суспільстві, країні та світі. Комунікаційна функція забезпечує взаємодію та обмін інформацією. Евристична – сприяє розвитку пізнавальної та практичної діяльності людини, мотивуючи її досліджувати світ і своє місце в ньому. Аксіологічна функція реалізується через закладені в медіатексті цінності й оцінки повідомлюваної інформації. Онтологічна функція медіатекстів полягає у висвітленні різноманітних сфер буття людини, спонукає її відкривати й розуміти людей, світ, себе, своє місце й призначення. Мотиваційна функція полягає у життєвій спрямованості інформації, яку містить медіатекст, її актуальності для щоденного існування людини й вирішення нею життєвих проблем, у зацікавленні медіачитача проблематикою і змістом.

Дослідниця Н. Бондаренко, узагальнивши доробок науковців із різних галузей знань щодо специфіки сучасного медіатексту, виокремлює ознаки, які відрізняють його від інших видів текстів. Це багатовимірність (багатоплановість, поліфонічність, гетерогенність), поєднання різних семіотичних кодів (вербальних, візуальних, аудитивних, аудіовізуальних та ін.) у єдиному семантичному просторі тексту, інтеграційність, динамічність, діалогічність, лінійність / нелінійність, що передбачає поділ медіатексту на власне текст (лінійний, одновимірний, цілісний) та гіпертекст (фрагментарне, мозаїчне розгортання тексту через гіперпокликання); особливий характер інформації – її вторинність, одноразовість, швидкоплинність; інтертекстуальність, медійність, поліфункційність, специфічність мови, зумовлена адресованістю масовій аудиторії; емотивність, рефлексійність, оцінність, масовий характер аудиторії, особливий характер зворотного зв'язку [13].

У реаліях сучасного світу зі стрімким розвитком технологій діти дошкільного та молодшого шкільного віку натрапляють на різні види текстів, які можуть бути класифіковані за такими критеріями: візуальні тексти – ті, які дитина читає (надрукований або написаний текст); аудіальні – ті, які сприймає органами слуху (аудіовистави, аудіокниги); аудіовізуальні – водночас і слухає, і розглядає (комікси). Усі види текстів – це безперервне джерело інформації для здобувачів дошкільної та початкової освіти, тому необхідно проводити інтеграцію медіатекстів у роботу із текстами, як на рівні критичного осмислення, так і на рівні створення власних медіапродуктів.

Усі медіатексти можна поділити на різні категорії за певними критеріями. Так, за характером впливу розрізняють такі:

- текст-схема – пропонує учням чітку структуру для виконання завдань, наприклад, схему для переказу тексту;
- текст-символ – спрямований на формування культурних, естетичних, духовних та національних цінностей у дітей, як-от народні пісні, державний гімн або прислів'я;
- текст-ілюстрація – допомагає краще зрозуміти задум автора та зануритися в зміст твору. Ілюстрації заохочують до читання, спонукаючи дітей звертатися до твору повторно. На основі таких ілюстрацій, власного досвіду та життєвих спостережень учні можуть створювати власні роботи;
- текст-алгоритм – часто використовується в навчанні, надаючи послідовність дій для виконання певного завдання, наприклад, алгоритм аналізу твору. Це допомагає учням правильно організовувати свою діяльність;
- текст-інструкція – містить правила та рекомендації для виконання завдань;
- текст-тест – використовується для перевірки та оцінювання засвоєння знань [14, С. 94].

Сучасним педагогам, які прагнуть використовувати медіатексти для навчання та розвитку дітей, важливо правильно організувати навчальний процес. Це означає враховувати такі моменти: завдання як чітко визначені цілі, що стоять перед учнями; зміст матеріалів та інформації, з якою працюватимуть діти; методи, підходи та прийоми, що застосовуються для досягнення завдань; форми взаємодії, за допомогою яких учні та вчитель спілкуються та співпрацюють; очікувані досягнення учнів після виконання завдань. Досвід показує, що лише систематична робота із запровадження різноманітних завдань та вправ є ефективною для формування різних умінь і навичок. Це особливо актуально для розвитку медіаграмотності у дошкільнят та молодших школярів [15, С. 128]. Незважаючи на значну кількість різноманітних підходів щодо розуміння освіти з медіаграмотності, домінуючою залишається парадигма навчання критичному мисленню та автономії від медіа.

Починаючи з дошкільної освіти, медіатексти відіграють важливу роль у формуванні медіаграмотності дітей. Українська науковиця Т. Чашка виокремлює шість найбільш поширених видів медіа, що активно використовуються у закладах дошкільної освіти для взаємодії з дошкільниками, серед яких фотографії та листівки, книжкова графіка та ілюстрації, мультфільми та відео, мультимедійні презентації, аудіозаписи та музика [16, С. 98].

Одним із важливих компонентів медіаосвіти в закладі дошкільної освіти є використання ілюстрованих книг та казок, що полягає в роботі з текстом та ілюстраціями. Завдяки цьому вихователі допомагають дітям розвивати критичне мислення, аналізувати та осмислювати прочитане, а також вчать відрізняти достовірну інформацію від неправдивої і перевіряти її правдивість [17, С. 11].

У дошкільній медіаосвіті вдало поєднується розвиток творчого сприйняття медіа із здатністю дітей створювати власний медіапродукт, наприклад фотоколаж. Така діяльність сприяє формуванню в дошкільників продуктивної мотивації до участі в медіаосвітньому процесі. Діти дошкільного віку вже можуть самостійно здійснювати фото або відеозйомку. Так, під час спостережень у природі діти отримують завдання знайти ознаки весни й сфотографувати їх. А для дітей молодшого дошкільного віку можна запропонувати завдання віднайти за фотографією предмет у навчальній кімнаті.

Ефективним інструментом формування пізнавальних інтересів і медіаграмотності дітей дошкільного віку є залучення їх до фотомодельовання. Як зазначає О. Літченко, за допомогою фотомодельовання можна створити з дітьми колаж, макет, інтелектуальну карту, календар, лепбук, предметно-логічну схему тощо. Дослідниця пропонує такий алгоритм дій зі створення фотомакетів чи фотоколлажів:

1. Обговорення ідей для майбутнього фотомакету або колажу.
2. Створення плану дій, обговорення з дітьми кожного етапу зйомки; розподіл обов'язків, зважаючи на побажання і пропозиції дітей.
3. Спостереження за об'єктами природи на прогулянці, їх фотофіксація.
4. Перегляд зроблених дітьми фото, вибір найбільш вдалих.
5. Друк фото.
6. Оформлення загального результату, розгляд, обговорення [18].

Сучасним і доступним видом медіатексту є мультфільми, які поєднують зображення, текст, звук і анімацію, що сприяє комплексному розвитку дітей.

Ефективним засобом розвитку медіаграмотності в дітей дошкільного віку в роботі з мультфільмами є прийом «Стоп-кадр». Його застосування передбачає зупинку зображення в ключові моменти сюжету для детального аналізу та обговорення.

Приклади використання прийому «Стоп-кадр»:

Зупинити кадр, де персонаж робить вибір, і запитати: *«Чому він вирішив саме так? Як би ви вчинили?»*.

Аналіз виразів облич персонажів: *«Що відчуває герой? Чому він засмучений/радий?»*.

Передбачити подальший розвиток подій або запропонувати власну версію сюжету.

Порівняти кадри для виявлення змін: «Що змінилося? Чому?».

Прийом «Стоп-кадр» робить перегляд мультфільмів активним процесом, сприяючи розвитку критичного ставлення до медіаконтенту.

Актуальним медіатекстом в освітньому процесі закладів дошкільної освіти є комікси. У них вдало поєднано текст та ілюстрації, що робить інформацію легкою для сприйняття і сприяє розвитку уяви, аналітичного мислення й медіаграмотності. Завдяки коротким текстам і яскравим ілюстраціям вихованці вчаться розпізнавати слова, розуміти їхнє значення в контексті ілюстрацій і розвивати мовлення. Ілюстрації в коміксах сприяють розумінню подій, емоцій та ситуацій.

Читання та обговорення коміксів розвиває навички аналізу інформації, пошуку причинно-наслідкових зв'язків і розуміння соціальних тем. Комікси легко адаптуються для інтерактивних занять. Наприклад, педагоги та вихованці можуть створювати власні комікси, придумуючи сюжети, персонажів і діалоги.

Рис. 1. Уривок із коміксу «Пригоди Буби та його друзів», створений студентами під час вивчення вибіркового ОК «Медіаграмотність вихователя»

Аналіз обов'язкових результатів навчання в початковій школі свідчить, що на уроках з предметів мовно-літературної, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей робота з медіатекстами має розгортатися навколо всіх п'яти ключових питань медіаграмотності [9, С. 23]:

1. Хто автор повідомлення?
2. Які засоби були використані, щоб привернути мою увагу?
3. Чому різні люди по-різному сприймають меседжі?

4. Які цінності, ідеї і погляди представлено чи пропущено у цьому повідомленні?

5. Чому це повідомлення було поширене?

Важливо розуміти, що в цьому контексті «повідомлення» та «медіатекст» – це синоніми.

Поступово ці п'ять ключових питань мають стати для молодших школярів власними, тими, які вони захочуть обговорити з учителем щодо будь-якого медіатексту:

Хто створив цей медіапродукт (фільм, мультфільм, відеоролик, плакат тощо)?

Які художні прийоми були використані, щоб привернути мою увагу? (ілюстрації, образні вислови, риторичні питання тощо).

Чому мої однокласники могли по-різному сприйняти це?

Які цінності, ідеї чи погляди тут представлені або, навпаки, пропущені?

Чому це повідомлення було поширено?

Варто зазначити, що знайомство з медіатекстами має відбуватися поетапно: спочатку діти просто сприймають їх, потім вчать «читати» їхню мову, активізуючи уяву та зорову пам'ять, і лише потім розвивають різні види мислення, зокрема критичне.

Отже, на заняттях з мовно-літературної, громадянської та історичної, природничої, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей використання різних медіа робить навчання молодших школярів не просто привабливим, а цілеспрямованим процесом опанування навичок критичного мислення, допомагає формувати в молодших школярів здатність до творчості, а також збагачує емоційну та пізнавальну сфери здобувачів початкової освіти.

На думку М. Вашуленка, у початковій школі ми маємо готувати молодших школярів до розвивальної та безпечної взаємодії з інформацією. Тому для формування елементарних умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її варто застосовувати малюнки, світлини, комікси, дитячі журнали, мультфільми тощо [19, С. 99].

Так, у підручнику для 1 класу закладів загальної середньої освіти «Українська мова. Буквар», автори М. Вашуленко, О. Вашуленко, подано малюнки художників, світлини та QR-коди із посиланнями на відеофайли і пропонувані завданнями [20].

Сприймавши медіатекст, учням необхідно виконати відповідне завдання: створити власну розповідь; згадати прочитану чи почуту інформацію; відтворити послідовність подій тощо.

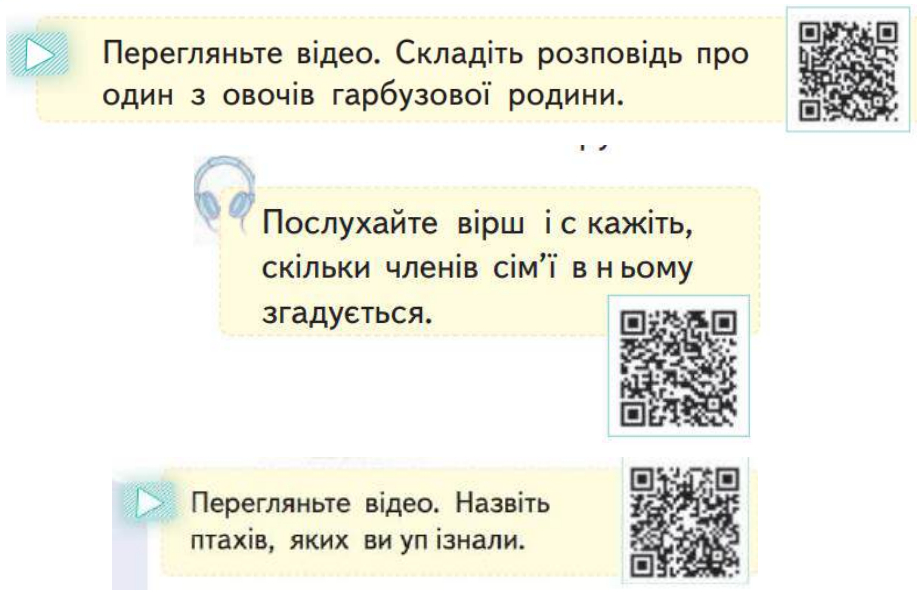

Рис. 2. Медіатексти, що відкриваються через QR-коди

У підручнику для 2 класу закладів загальної середньої освіти «Українська мова та читання», розробленому М. Вашуленком і С. Дубовик [21, С. 53; 61], для опрацювання представлені малюнки та тексти, світлини та QR-коди із посиланнями на відеофайли.

Цікавою та корисною є робота зі створення власних медіатекстів, зокрема розповідь про дітей за адресами їхнього проживання. Таке завдання передбачає пошук інформації (в книгах чи мережі Інтернет) про вказану на листівці місцевість, з'ясування, що цікавого та визначного там є. Для школярів – це нетипове та актуальне завдання, що дозволяє інтегрувати матеріал мовно-літературної, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей. Завдання такого типу розвивають творчі здібності, формують дослідницькі уміння, комунікативну культуру здобувачів освіти, сприяють спостережливості, тренують увагу та пам'ять.

Рис. 3. Завдання з підручника «Українська мова та читання», 2 клас

Інтегрований курс «Я досліджую світ» теж дає простір для роботи з медіатекстами та створення власних висловлювань. Зокрема, в підручнику для 1 класу авторів І. Жаркової та Л. Мечник є завдання, що передбачає застосування знань із природничої освітньої галузі та їх критичного осмислення й порівняння зі зображеннями [22, С. 46]. Молодші школярі мають зіставити запропоновані ілюстрації з місцем, де вони проживають, та створити розповідь на основі порівняння.

Рис. 4. Завдання з підручника «Я досліджую світ», 1 клас

Цікавими є завдання, що передбачають застосування знань із соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі та спонукають до критичного осмислення рекламної продукції, вміння аналізувати причини споживацької культури суспільства, а також формувати фінансову грамотність здобувачів освіти. Так, у підручнику «Я досліджую світ» для 4 класу авторів О. Волощенко, О. Козак та Г. Остапенко [23, С. 22] розміщені ілюстрації, на основі яких потрібно проаналізувати власний побут, але разом із тим – подумати про рекламу та її призначення.

Реклама як медіапродукт – цікавий предмет для критичного осмислення, на який варто звернути увагу дітей уже з раннього віку. Розуміючи основні принципи створення рекламних роликів на пропедевтичному рівні, діти зможуть бути більш стійкими до їх впливів, протистоятимуть рекламним маніпуляціям та будуть зростати розумними споживачами в майбутньому.

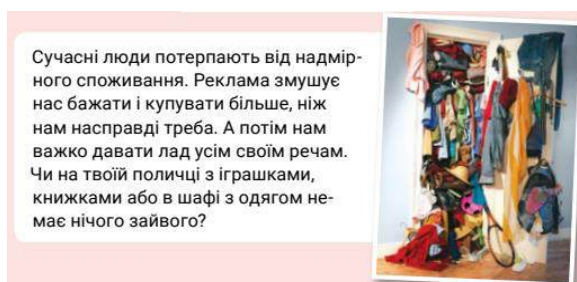

Рис. 5. Завдання з підручника «Я досліджую світ», 4 клас

Загалом зміст та наповнення сучасних підручників для початкової школи та дидактичних матеріалів для дошкільної освіти забезпечують формування критичного мислення у дітей дошкільного віку та молодших школярів, у тому числі в процесі роботи з медіатекстами. Сучасні видання насичені інтерактивними вправами, візуальним контентом, а аудіальний та аудіовізуальний дають можливість переглянути через QR-коди. Відтак важливим є використання потенціалу пропонованих медіатекстів для розвитку критичного мислення здобувачів освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток критичного мислення в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є одним із ключових пріоритетів сучасної української освіти, яка забезпечує опанування знань, умінь, навичок, життєвого досвіду, що, в свою чергу, трансформуються в компетенції. Розвиток критичного мислення дітей дошкільного віку та молодших школярів доцільно здійснювати шляхом роботи з медіатекстами. У процесі такої роботи діти вчаться розрізняти факти й судження в медіатексті, виокремлюють цікаву для себе інформацію; описують враження від змісту й форми медіатексту; висловлюють власні погляди на події, явища, предмети, цінності, представлені в медіатексті.

Медіатексти, що охоплюють аудіальні, візуальні та аудіовізуальні форми, є потужним інструментом для формування критичного мислення. Вони забезпечують не лише інформаційну та комунікаційну функції, а й евристичну, аксіологічну та онтологічну, сприяючи розвитку пізнавальної діяльності, формуванню ціннісних орієнтирів, розумінню світу та свого місця в ньому. Ефективне використання медіатекстів в освітньому процесі потребує систематичної роботи та впровадження відповідної типології завдань. Такі прийоми, як «Стоп-кадр», фотомодельовання, створення власних коміксів та медіапродуктів, а також обговорення ключових питань медіаграмотності, доводять свою ефективність у процесі критичного сприйняття інформації.

Сучасні підручники для початкової школи, зокрема з мовно-літературної освітньої галузі та інтегрованого курсу «Я досліджую світ», містять достатню кількість медіатекстів та завдань, які створюють простір для цілеспрямованої роботи з розвитку критичного мислення. Готовність українського дошкільця та початкової освіти до розвитку критичного мислення тільки увиразнює його актуальність для виховання свідомої та конкурентоздатної особистості. А відтак – потребує подальших досліджень, розробки та впровадження ще більш дієвих педагогічних моделей, які сприятимуть формуванню свідомих, здатних до критичного мислення громадян, що можуть покращувати власне життя, розвивати країну та адаптуватися до мінливого світу.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 28.05.2025).
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> (дата звернення: 28.05.2025).
3. Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України (у редакції 24 липня 2019 р. № 688.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.05.2025).
4. Пометун О. І. Розвиток критичного мислення учнів як наскрізного уміння в практиці Нової української школи. Філософське осмислення досвіду реалізації проєкту «Нова українська школа». *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії*. 2020. С. 108–111.
5. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
6. Пометун О. Урок, що розвиває критичне мислення. 70 методів в одній книзі : навчально-методичний посібник. Київ, 2020. 104 с.
7. Браїлко Т. Особливості мислення молодших школярів. Харків: Ранок, 2014. 65 с.
8. Пометун О., Сущенко І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів. Київ, 2017. 96 с.
9. Нова українська школа: організація медіаосвіти в початковій школі : навчально-методичний посібник / Старагіна І. П., Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Ганик О. В. Київ : ПРОПАПР, 2021. 160 с., іл.
10. Медіаграмотність та критичне мислення в початковій школі: посібник для вчителя / Бакка Т., Голощاپова В., Дегтярьова Г., Євтушенко Р., Іванова І., Крамаровська С., Мелешенко Т, Шкребець О. / за редакцією Волошенюк О., Дегтярьової Г., Іванова В. Київ : ЦВП, АУП, 2017. 197 с.
11. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі. *Вища освіта України*. 2014. № 2. С. 80–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_2_14 (дата звернення: 07.06.2025).
12. Шуляр В. І. Медіаосвіта: стратегія й тактика співпраці медіапедагогів і бібліотекарів. *Збірник статей П'ятої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи»*. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси. 2017. С. 331–336.
13. Бондаренко Н. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 15–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2021_27_4 (дата звернення: 07.06.2025).
14. Наливайко Ю. Ю. Особливості співвідношення понять «текст» – «медіатекст» при вивченні української мови в засобах масової інформації. *Держава та регіони. Соціальні комунікації*. 2013. № 2. С. 93–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dsrsk_2013_2_20 (дата звернення: 05.06.2025).
15. Єфіменко А., Ішутіна О. Робота з медіатекстом на уроках мовно-літературної освітньої галузі як метод формування медіаграмотності молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов'янськ, 2021. Вип. 14 (Ч. 1). С. 125–132. URL: <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/236601> (дата звернення: 07.06.2024).

16. Чашка Т. Розвиток мовлення дошкільників засобами медіа. Практична медіа-грамотність: міжнародний досвід та українські перспективи: матер. Четвертої міжнар. наук.- практ. конф. (18–19 березня 2016 р.). Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2016. С. 93–108.

17. Медіаграмотність і критичне мислення в закладі дошкільної освіти: навчально-методичний посібник / за ред. О.В. Волошенюк, В. Ф. Іванова, Г. А. Дегтярьової. Київ : АУП, ЦВП, 2020. 79 с.

18. Літіченко О. Світ в об'єктиві, або Фотомодельовання в дитячому садку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. №4, 2023. С 36–40.

19. Вашуленко М. С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2019. 192 с.

20. Українська мова. Буквар: підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) Вашуленко М. С., Вашуленко О. В. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/1-klas/1-ukraska-mova-bukvar-1-klas/ukraska-mova-bukvar-pdruchnik-dlya-1-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-u-2-kh-chastinakh-vashulenko-m-s-vashulenko-o-v/> (дата звернення: 03.06.2025).

21. Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. (Частина 1). URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/2-klas/ukraska-mova-ta-chitannya-2-klas-/ukraska-mova-ta-chitannya-pdruchnik-dlya-2-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-u-2-kh-chastinakh-vashulenko-m-s-dubovik-s-g-chastina-1-vashulenko-o-v-chastina-2-/> (дата звернення: 03.06.2025).

22. Я досліджую світ: підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / І. Жаркова, Л. Мечник, Л. Роговська. Тернопіль: Підручники і посібники, 2023. 112 с.

23. Я досліджую світ : підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко. Київ : Світлич, 2021. 144 с.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) [Basic component of preschool education (State standard of preschool education)]. (2021, January 12). *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 33 – Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 33*. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

2. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi osvity [New Ukrainian School: Conceptual Principles of Secondary Education Reform]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State Standard of Primary Education] (2019, July 24). *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 688 – Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine №688*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

4. Pometun O. I. (2020). Rozvytok krytychnoho myslennia uchniv yak naskriznoho uminnia v praktytsi Novoi ukrainskoi shkoly. *Filosofskie osmyslennia dosvidu realizatsii proiektu «Nova ukrainska shkola»* [Development of students' critical thinking as a cross-cutting skill in the practice of the New Ukrainian School. Philosophical reflection on the experience of implementing the «New Ukrainian School» project]. *Istoriia ta filosofiia osvity v nezalezhnii Ukraini: здобутки і стратегії – History and philosophy of education in independent Ukraine: achievements and strategies*, 108–111 [in Ukrainian].

5. Pometun O. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichniy fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 89–98 [in Ukrainian].

6. Pometun O. (2020) *Urok, shcho rozvyvaie krytychne myslennia. 70 metodiv v odnii knyzi : navchalno-metodychnyi posibnyk* [A lesson that develops critical thinking. 70 methods in one book]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Brailko T. (2014). *Osoblyvosti myslennia molodshykh shkoliariv* [Peculiarities of thinking of younger schoolchildren]. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

8. Pometun O., Sushchenko I. (2017). *Putivnyk z rozvytku krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovoї shkoly: metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv* [A guide to developing critical thinking in elementary school students]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Starahina I. P., Volosheniuk O. V., Mokrohuz O. P., Hanyk O. V. (2021). *Nova ukrainska shkola: orhanizatsiia mediaosvity v pochatkovii shkoli : navchalno-metodychnyi posibnyk* [New Ukrainian School: Organization of Media Education in Elementary School]. Kyiv : PROPAPIR [in Ukrainian].

10. Volosheniuk O., Dehtiarovoi H., Ivanova V. (2017). *Mediahramotnist ta krytychne myslennia v pochatkovii shkoli: posibnyk dlia vchytelia* [Media literacy and critical thinking in primary school]. Kyiv : TsVP, AUP [in Ukrainian].

11. Onkovych H. (2014). Profesiino-orientovana mediaosvita u vyshchii shkoli [Professionally-oriented media education in higher education]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education in Ukrain*, 2, 80–87. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_2_14 [in Ukrainian].

12. Shuliar V. I. (2017). *Mediaosvita: stratehiia y taktyka spivpratsi mediapedahohiv i bibliotekariv. Zbirnyk statei Piatoi mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Praktychna mediahramotnist: mizhnarodnyi dosvid ta ukrainski perspektyvy»* [Media education: strategy and tactics of cooperation between media educators and librarians]. Kyiv: Tsentrl Vilnoi Presy, Akademiia ukrainskoi presy [in Ukrainian].

13. Bondarenko N. (2021). Mediatekst yak resurs osuchasnennia y zbahachennia zmistu pidruchnyka ukrainskoi movy [Media text as a resource for modernizing and enriching the content of a Ukrainian language textbook]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the modern textbook*, 27, 15–26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2021_27_4 [in Ukrainian].

14. Nalyvaiko Yu. Yu. (2013). Osoblyvosti spivvidnoshennia poniat «tekst» – «media-tekst» pry vyvchenni ukrainskoi movy v zasobakh masovoi informatsii [Peculiarities of the relationship between the concepts of «text» and «media-text» when studying the Ukrainian language in the mass media]. *Derzhava ta rehiony. Sotsialni komunikatsii – State and regions. Social communications*, 2, 93–96. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_2_20 [in Ukrainian].

15. Yefimenko A., Ishutina O. (2021). Robota z mediatekstem na urokakh movno-literaturnoi osvitnoi haluzi yak metod formuvannia mediahramotnosti molodshykh shkoliariv

[Working with media text in language and literature lessons as a method of forming media literacy of younger schoolchildren]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Professionalism of the teacher: theoretical and methodological aspects*, 14 (1), 125–132. Retrieved from <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/236601> [in Ukrainian].

16. Chashka T. (2016). Rozvytok movlennia doshkilnykiv zasobamy media [Speech development of preschoolers through media]. *Praktychna mediahramotnist: mizhnarodnyy dosvid ta ukraïnski perspektyvy: mater. Chetvertiï mizhnar. nauk.- prakt. konf. (18–19 bereznia 2016 r.) – Practical media literacy: international experience and Ukrainian perspectives*. Kyïv: Tsentr Vilnoï Presy, Akademiïa ukraïnskoï presy, 93–108 [in Ukrainian].

17. Volosheniuk O.V., Ivanova V. F., Dehtiarova H. A. (2020). *Mediahramotnist i krytychne myslennia v zakladi doshkilnoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Media literacy and critical thinking in preschool education]*. Kyïv : AUP, TsVP [in Ukrainian].

18. Litichenko O. (2023). Svit v obiektyvi, abo Fotomodeliuvannia v dytiachomu sadku [The World Through the Lens, or Photomodeling in Kindergarten]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Preschool Teacher-methodologist*, 4, 36–40 [in Ukrainian].

19. Vashulenko M. S. (2019). *Nova ukraïnska shkola: metodyka navchannia integrovanoho kursu «Ukraiïnska mova» u 1–2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu: navchalno-metodychnyi posibnyk [New Ukrainian School: Methodology for Teaching the Integrated Course «Ukrainian Language» in Grades 1–2 of Secondary Education Institutions Based on the Competency Approach]*. Kyïv: Vydavnychiy dim «Osvita» [in Ukrainian].

20. Vashulenko M. S., Vashulenko O. V. (2018). *Ukraiïnska mova. Bukvar: pidruchnyk dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh) [Ukrainian language. Primer]*. Retrieved from <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnyk/1-klas/1-ukraiïnska-mova-bukvar-1-klas/ukraiïnska-mova-bukvar-pdruchnyk-dlia-1-klas-zakladv-zagalno-seredno-osviti-u-2-kh-chastynakh-vashulenko-m-s-vashulenko-o-v/> [in Ukrainian].

21. Vashulenko M. S., Dubovyk S. H. (2018). *Ukraiïnska mova ta chytannia: pidruchnyk dlia 2 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh) (Chastyna 1) [Ukrainian language and reading]*. Retrieved from <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnyk/2-klas/ukraiïnska-mova-ta-chytannia-2-klas-ukraiïnska-mova-ta-chytannia-pdruchnyk-dlia-2-klas-zakladv-zagalno-seredno-osviti-u-2-kh-chastynakh-vashulenko-m-s-dubovik-s-g-chastyna-1-vashulenko-o-v-chastyna-2-/> [in Ukrainian].

22. Zharkova I., Mechnyk L., Rohovska L. (2023). *Ya doslidzhuu svit: pidruchnyk dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh). Ch. 2 [I explore the world]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

23. Voloshchenko O. V., Kozak O. P., Ostapenko H. S. (2021). *Ya doslidzhuu svit : pidruchnyk dlia 4 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh). Ch. 2 [I explore the world]*. Kyïv : Svitych [in Ukrainian].